

Mirosław Kuklik

Tradycyjna kultura rybaków przybrzeżnych z Półwyspu Helskiego na tle przemian społeczno-gospodarczych w XX wieku

Promotor: dr hab. Ewa Kocój, prof. UJ

Październik 2021

Rejon Zatoki Gdańskiej, a zwłaszcza jego zachodniej części nazywanej Zatoką Pucką, od wielu wieków był miejscem wyjątkowej koncentracji ludzi zajmujących się rybołówstwem. Wśród znajdujących się tu rybackich osad szczególnie wyróżniają się leżące na Półwyspie Helskim. Ów wąski ład prawie zupełnie nie posiada gruntów rolnych, dlatego zamieszkująca go ludność zmuszona była w przeszłości do utrzymywania się przez cały rok wyłącznie z połowów - w rytm powtarzających się ichtiologicznych cykli biologicznych. Wyjątkowe ograniczenie się mieszkańców Półwyspu do utrzymywania się z jednego zajęcia sprawiło, że działaniom zawodowym podporządkowywano w jego osadach również sprawy społeczne i rodzinne. W ten sposób wytworzyła się tu wyjątkowa - nawet jak na warunki bałtyckie - kultura rybacka.

W przeszłości środowisko to nie było jednorodne etnicznie i kulturowo. Dzielilo się na kaszubskich mieszkańców wyznania katolickiego, w poczuciu narodowym związanych z Polską oraz ewangelików uznających się za Niemców. Ci ostatni zostali ostatecznie wysiedleni z Helu w latach 1936-1938, a ich miejsce zajęli osadnicy pochodzący z innych rejonów Polski.

Głównym celem badawczym pracy jest prześledzenie przemian zachodzących w środowiskach rybaków Półwyspu Helskiego w XX wieku. Wychodzę z założenia, że społeczność ta doświadczyła wielu zmian związanych z sytuacją historyczno-polityczną Polski, jak i samego regionu. Wpłynęły one zarówno na tożsamość rybaków, jak i warunki ekonomiczne i gospodarcze, w których żyli. Spowodowały także przemiany w obrzędowości dorocznej i rodzinnej mieszkańców osad helskich. Cele szczegółowe pracy dotyczą:

- Określenia rodzaju i wpływu zmian politycznych i środowiskowych na aktywność zawodową i obyczaje społeczności rybackiej.
- Opisanie i zrekonstruowania tradycyjnych narzędzi i metod stosowanych przez łódkowych rybaków z Półwyspu Helskiego.
- Zebrania, zdefiniowania i zapisania zgodnie z obowiązującymi obecnie zasadami pisowni kaszubskich określeń i zwrotów rybackich, używanych przez mieszkańców Półwyspu Helskiego.

Ze względu na objętość pracy świadomie pominąłem niektóre elementy kultury materialnej ludności tego obszaru, takie jak: budownictwo, strój, sztuka, czy pożywienie.

Przedstawiana praca ma charakter etnologiczny, ale ze względu na złożoność poruszanej tematyki z konieczności również interdyscyplinarny - sięga po zagadnienia z innych dyscyplin naukowych: historii, ichtiologii, oceanologii czy socjologii. Interdyscyplinarny zakres dotyczy etnograficznego prezentacji kultury duchowej i materialnej rodzin rybackich z Półwyspu Helskiego. Przedstawienie rybackich obrzędów i zwyczajów oparłem na historyczno-socjologicznym tle, z uwzględnieniem zmian zachodzących w środowisku przyrodniczym oraz związanych z postępem technicznym. Zastosowana metodyka pracy dotyczyła przede wszystkim analizy źródeł zastanych i porównania oraz uzupełnienia ich przez przeprowadzone wywiady i obserwacje własne. Dla realizacji tego celu wykorzystane zostały niestandardyzowane, jakościowe metody badań naukowych, w tym analiza dostępnych treści źródłowych: dokumentów historycznych i źródeł etnograficznych zachowanych w archiwach, muzeach oraz zbiorach prywatnych, a także literatury różnego typu: naukowej, popularnej czy prasowej i książkowej. Istotnym elementem pracy są źródła wywołane, w tym najczęściej pogłębiony, swobodny wywiad ukierunkowany w ograniczonym stopniu oraz obserwacja uczestnicząca jawna i ukryta. W pracy wykorzystana została również analiza zachowanej dokumentacji ikonograficznej oraz innych źródeł wizualnych (m. in. filmów), a także materiałów znalezionych w internecie.

Badania terenowe prowadziłem do momentu nasycenia ich faktami powtarzającymi się i niewnoszącymi już nowych informacji. Doświadczyłem również osobistej pracy połowowej na morzu, co pozwoliło mi lepiej zrozumieć psychiczne i fizyczne uwarunkowania zawodu rybaka.

Ze względu na zróżnicowanie zakresu poruszanych w pracy tematów została ona podzielona na dwie części: pierwsza poświęcona jest prezentacji środowiska przyrodniczo-społecznego Półwyspu Helskiego, a druga podstawowej profesji jego mieszkańców, czyli rybołówstwu.

Część pierwsza składa się z trzech rozdziałów, które prezentują uwarunkowania geograficzno-oceanologiczne, przedstawiają dzieje badawczego poznawania ludności Półwyspu, jego historii oraz zwyczajów rodzinnych i dorocznych.

Część druga, również w trzech rozdziałach, charakteryzuje organizację, techniki połowowe oraz – przede wszystkim – narzędzia stosowane przez rybaków łódkowych z Półwyspu. Przedstawia także czynniki wpływające na przemiany w tradycyjnej kulturze opisywanej

społeczności. Podsumowanie pracy zawiera również próbę odpowiedzi na pytanie o przyszłość tradycyjnego rybołówstwa przybrzeżnego w tym regionie.

Wiek XX był przełomowym okresem w życiu ludności rybackiej z Półwyspu Helskiego. To, przez wieki izolowane społeczeństwo, musiało się otworzyć, nauczyć żyć i pracować w świecie nieznanym im wcześniej zasad i wartości. U początku wieku XX każdy urodzony tu mężczyzna wiedział, że będzie rybakiem. Na przełomie XX i XXI wieku nie istniały już tradycyjne, funkcjonujące przynajmniej od XVI wieku zespoły połowowe, czyli maszoperie, a znaczna część mieszkańców utrzymywała się z zawodów poza rybackich. Stulecie XX rozpoczęło się w czasie obowiązywania tu ugruntowanych „praw zwyczajowych”, a zakończyło w momencie gwałtownych przeobrażeń związanych z procesami „przedakcesyjnymi”, przygotowującymi polską gospodarkę do wejścia w strukturę Unii Europejskiej. Rybacy zderzyli się również z nieznanym tu wcześniej rygorystycznym limitowaniem połowów spowodowanym wyraźnym spadkiem zasobów gatunków ryb użytkowych na ich łowiskach. W pracy prześledziłem proces stopniowego zanikania maszoperii i rozwój rybołówstwa kutrowego, które z czasem staje się w tym regionie dominujące pod względem ekonomicznym. Poruszyłem zagadnienia związane z otwieraniem się tej izolowanej społeczności na obcych osadników i letników, a także reakcją rybaków na zmiany polityczne i środowiskowe, jakie dotknęły ich w przeciągu tego okresu.

Rybacy łódkowi praktyczni nie odczuli transformacji gospodarczej po roku 1989, gdyż zawsze pracowali na własny rozrachunek. Nieśmiałe próby upaństwowienia ich działalności nie przyniosły żadnego efektu. Przemiany ustrojowe dotknęły głównie rybaków kutrowych pracujących w państwowych przedsiębiorstwach połowowych. Dla rybaków przybrzeżnych znacznie trudniejsze było zmierzenie się z faktem wyjałowienia tradycyjnych łowisk i silnej ingerencji administracyjnej w czas i zakres ich profesji.

Współcześnie Półwysep Helski nie jest już hermetycznym, zamkniętym światem. Postęp techniczny, jego wielka popularność jako terenu letniskowego, a także dogodne połączenia komunikacyjne sprawiły, że przestał być tajemniczą, niedostępną ziemią. Jego młodzi mieszkańcy poddani szerokim kontaktom z lądem, pod wpływem mediów i kultury masowej, stopniowo zapominają o dawnych zwyczajach. Zawód rybaka przestał być tu atrakcyjny i konieczny. Tak charakterystyczne niegdyś przywiązanie do półwyspowego skrawka ziemi również straciło na aktualności.

05 listopada 2021 r.

Łódkowij
Mironów Subelok